

ÉRVÉNYTELENSÉG ÉS BÜNTETHETŐSÉG METSZÉSPONTJÁN – AZ UZSORA A MAGYAR POLGÁRI ÉS BÜNTETŐJOGBAN*

SÁPI EDIT** – UDVARHELYI BENCE ***

Az uszora ősi és vélhetően sosem múló intézményének vizsgálata több szempontból történhet. Kiváló táptalaja lehet egy klasszikus, magánjogi, dogmatikai kutatásnak, de izgalmas kérdéseket vet fel a büntetőjog-tudomány szempontjából is. Gyakorlati előfordulása és komolysága miatt nem elhanyagolható kérdés a joggyakorlat alakulásának, fő irányvonalainak vizsgálata sem. Ezen szempontokra figyelemmel a tanulmány szerzői azt a célt tűzték ki, hogy rávilágítsanak az uszorás szerződés és az uszora-bűncselekmény legfontosabb kérdéseire és az adható válaszokra. A tanulmány bemutatja az uszorára vonatkozó magánjogi és büntetőjogi jogfejlődést az uszora fogalmi megközelítésén keresztül, valamint kitér a két jogág által szabott jogkövetkezményekre és a bírói gyakorlat által adott válaszokra is.

Kulcsszavak: uszorás szerződés, uszora-bűncselekmény, feltűnő értékaránytalanság, Ptk., Btk.

The ancient and presumably never-disappearing phenomenon of usury can be examined from several aspects. It can be the basis of a classical, dogmatic private law research, but it also raises questions from the point of view of the criminal sciences. Due to its practical occurrence and seriousness, the examination of the development of the legal practice is not negligible either. Taking into consideration these aspects, the main objective of the authors of the study is to highlight the key questions and possible answers relating to the usurious contracts and the criminal offence of usury. The study presents the development of private

* Jelen tanulmány *Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében* elnevezésű, K124797 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

** DR. SÁPI EDIT
PhD tudományos segédmunkatárs
Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Civilisztikai Tudományok Intézete
Polgári Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc Egyetemváros
jogsapi@uni-miskolc.hu

*** DR. UDVARHELYI BENCE
PhD egyetemi tanársegéd
Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Európai és Nemzetközi Jogi Intézet
Polgári Eljárásjogi és Nemzetközi Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc Egyetemváros
jogbence@uni-miskolc.hu

law and criminal law regulation of usury through its conceptual analysis, and deals with the legal consequences of usury as well as with the responses given by the legal practice.

Keywords: *usurious contracts, usury, gross disparity in value, Civil Code, Criminal Code*

„Ha pénzt adsz kölcsön az én népemből való szegénynek, aki közötted lakik,
ne szorongasd, mint az uzorás, és ne vess ki rá kamatot.”
(Kiv 22, 24)

Bevezető gondolatok

Az uzsora régóta ismert és kezdettől fogva elítélt tevékenység, amely az idők során alapjában véve vajmi keveset változott. Babilóniában például a kölcsönök nagy része az ínséges időkben kötött, ennek következtében az adósnak nem volt lehetősége a hitelezők közül válogatni vagy a szerződési feltételekbe beleszólni, a hitelező pedig meggazdagodott.¹ Veress Emőd is utal arra, hogy az ókorban a kölcsönök jellegzetessége az volt, hogy ezek az „(...) ókori szociális védőháló eszközei voltak: a szegények vettek fel hitelt, szükségből, gazdasági kényszerhelyzetben”², magához az uzsora intézményéhez való viszonyulás pedig „(...) a Bibliából levezetett egyértelmű tilalom és a gazdasági szükségszerűség közötti ingadozás története”³ oly módon, hogy a kezdeti kamattilalom fokozatosan uzsoratilalommal alakult át és a tisztességes méretű kamat elismerésre került, míg a túlzott mértékű kamat, az uzsora elítélendővé és jogellenessé vált.⁴

Angyal Pál időtálló megfogalmazása szerint uzsorán „általában és illetőleg legtágabb értelemben a gazdaságilag gyengének kizsákmányolását, eshetőleg már kizsákmányolása lehetőségének megteremtését értjük”.⁵ Az uzsoratevékenység a társadalom legszegényebb rétegeit, a leginkább rászorulókat, a halmozottan hátrányos helyzetű embereket érinti. Ezek a személyek szinte bármilyen feltételt elfogadnak azért, hogy a pénzügyi intézmény által nyújtott kölcsönnél könnyebben és gyorsabban jussanak pénzhez. Ezt a kiszolgáltatott, rossz anyagi helyzetet használják ki az uzsorások, akik arra szakosodnak, hogy a legszegényebbeket maradék értékeiktől is megfosszák, menekülésre kényszerítsék.⁶ Az uzsora jogi megítélésében nagy szerepet játszik az adott ország gazdasági helyzete és a gazdasági szabadságról vallott felfogása. Általánosan elmondható, hogy azokban az országokban,

¹ CSABAI Zoltán: Babilónia gazdaságtörténete a kölcsönszerződések tükrében. *Ókor: folyóirat az antik kultúrákról* 2006/3–4., 87.

² VERESS Emőd: Az uzsora magánjogi következményei. In: Balás P. Elemér emlékkönyv. (Szerk.: Koltay András), Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 108.

³ VERESS: i. m. 109.

⁴ VERESS: i. m. 110.

⁵ ANGIAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve. 19. kötet: Az uzsora és a hitelsértés.* Attila Nyomda, Budapest, 1942, 3.

⁶ Lásd: GORICSÁN Tamás: Az uzsora-bűncselekmény dogmatikájának jogalkalmazási problémáiról. *Rendészeti Szemle* 2009/7–8., 164.

ahol a gazdaság erős, az uzsorát általában nem tiltják, a gazdaságilag nem elég fejlett államokban azonban az uzsorás szerződéseket a polgári jogi jogkövetkezmények mellett általában a büntetőjogi szankciókkal is sújtják.⁷

Hazánkban az uzsorás tevékenység ellen a maga eszközeivel mind a magánjog, mind pedig a büntetőjog fellép. Jelen tanulmány célja a polgári jogi és büntetőjogi szabályozás összehasonlítása, így kitérve a *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* és a *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* uzsorára vonatkozó rendelkezéseire és jogkövetkezményeire, valamint az ítélkezési gyakorlatra.

Az uzsora mint társadalmi probléma természetesen nem kizárólag jogi szempontból vizsgálható, hiszen a jelenség számos egyéb aspektusból is elemezhető.⁸ Jelen tanulmány ugyanakkor kizárólag a hazai jogi, normatív-dogmatikai nézőpontból kívánja az uzsorát elemzés tárgyává tenni, így a jelenség etikai, vallási, gazdasági, empirikus, szociológia és egyéb társadalomtudományi aspektusai nem képezik a vizsgálat tárgyát.⁹ Az uzsora vizsgálatakor természetesen nem lehet teljes mértékben figyelmen kívül hagyni a jogkövetkezményeket, így a tanulmány ezeket röviden számba veszi, azonban elsősorban az uzsora – magyar polgári jogi és büntetőjogi – fogalmára, tényállási elemeire és az azok közötti különbségekre fókuszál.

1. Az uzsorás szerződés a polgári jogban

1.1. Az uzsorás szerződés fogalmi vizsgálata

Az uzsorás szerződés előzményeként¹⁰ tartható számon a glosszátorok által *tiszteletti félelemként* aposztrofált érvénytelenségi ok, melybe beletartozott a másik fél értelmi gyengeségének, alárendelt helyzetének kihasználásával kötött szerződés is. Ez alakult át a 15. századra oly módon, hogy fenyegetés és befolyásolás nehézkes bizonyítása miatt a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség

⁷ HORNYÁK Szabolcs: Az uzsora büntetőjogi megítélése egykor és ma. In: *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*. (Szerk.: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs), Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2005, 177.

⁸ Lásd például: FILÓ Mihály (szerk.): *Tanulmányok az uzsoráról*. ELTE Eötvös Kiadó – Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016.

⁹ Az uzsora etikai, jogelméleti vonatkozásairól lásd bővebben: FRIVALDSZKY János: *Tanulmányok a jog erkölcsi alapjairól: emberi méltóság, szabad vasárnap, uzsora, pénzügyi világválság*. Pázmány Press, Budapest, 2015.

¹⁰ A témában lásd bővebben: HOMOKI-NAGY Mária: Az uzsora megítélésének története a magyar magánjogban. In: *Pôžička či úžera? Nútený výkon rozhodnutia-historickoprávne základy a problémy aplikácej praxe I. = The loan or usury? Compulsory enforcement of judgment - historical and law foundations and problems of application practice I.: Recenzovaný zborník vedeckých prác = Reviewed proceedings of scientific papers*. (Ed.: Terézia HIŠEMOVÁ), Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Kosiciach, Košice, Szlovákia, 2017, 129–143.

(*laesio enormis*)¹¹ meglétét tekintették döntőnek.¹² Ezzel a szemléletváltással került be a német uzsoratorvény nyomán az uzsorás szerződés a BGB-be. Ennek alapján hazánkban 1883-ban született meg az *uzsoráról és a káros hitelügyletekről szóló 1883. évi XXV. törvénycikk*, amely 8. §-a kimondta az uzsorás szerződés semmisségét, azzal a feltétellel, hogy a büntetőügyben eljáró bíróság megállapította az uzsora vétségének elkövetését. Érdekességgé megjegyezzük, hogy Menyhárd Attila szerint a *laesio enormis* önmagában valószínűleg csak „(...) a római jog egyik érdekes, de távlatilag számottevő hatással nem bíró momentuma lett volna, ha morális tartalommal megtöltve nem vált volna a kánonjog, és ezzel együtt az élő középkori jog részévé”.¹³

Az *uzsoráról szóló 1932. évi VI. törvénycikk*¹⁴ 1. §-a már meghatározta az uzsorás szerződés fogalmát is, mely szerint e körbe tartozik az „oly szerződés, amelyben valaki a vele szerződő fél szorult helyzetének, könnyelműségének, értelmi gyengeségének, tapasztalatlanságának, függő helyzetének vagy a nála elfoglalt bizalmi állásának kihasználásával:

- a) kölcsön nyújtása s általában bármily szolgáltatás előlegezése fejében, vagy
- b) annak fejében, hogy a másik felet terhelő bármilyen kötelezettség teljesítésére halasztást enged, vagy a másik fél ellen fennálló valamely követelését módosítja vagy megszünteti,

olyan vagyoni előnyt köt ki vagy szerez a maga vagy harmadik személy javára, amely a saját szolgáltatásának értékét feltűnően aránytalan mértékben meghaladja”.

Látható, hogy ebben a megfogalmazásban visszaköszönt a fentebb említett „tiszteleti félelem” és hozzákapcsolódott a *laesio enormis* feltétele, így valóban e két feltétel összekapcsolásával lehetett leginkább megfogni az uzsoraszereződés lényegét. Hozzátette továbbá a jogszabály, hogy a feltűnő aránytalanságot az eset összes körülményeire és az ügylet természetére figyelemmel – értve ez alatt mindenekelőtt a különös kockázatvállalást – lehet megállapítani.

Az említett törvény 9. §-a megkülönböztette az uzsorás szerződéstől az ún. *kizsákmányoló ügyletet*, amely nem uzsorás ugyan, de azzal „valaki másnak megszorult helyzetét, könnyelműségét, értelmi gyengeségét, tapasztalatlanságát, függő helyzetét vagy a nála elfoglalt bizalmi állását kihasználva, a maga vagy harmadik személy javára, a másik fél tetemes kárával ingyenes előnyt vagy feltűnően aránytalan nyereséget köt ki vagy szerez”.

¹¹ Lásd bővebben: SIKLÓS Iván: A felén túli sérelem jogi konstrukciója a római jogban és annak továbbélése során. In: *Tanulmányok az uzsoráról*. (Szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó–Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016, 31–43.

¹² BÓNIS Péter: A joghatás hibája miatti érvénytelenség az európai ius commune rendszerében. *Jogtörténeti Szemle* 2013/2., 4.

¹³ MENYHÁRD Attila: Jó erkölcs, uzsora, értékarányosság. In: *Jogi tanulmányok*. (Szerk.: Harmathy Attila), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2002, 282.

¹⁴ A jogszabály elemzését lásd például: BALÁS P. Elemér: *Az uzsoráról szóló 1932. VI. törvénycikk magyarázata*. [k. n.], Budapest, 1932; Ifj. Dr. NAGY Dezső: A szerződés jelentősége az uzsorajogban, *Polgári Jog* 1932/31., 307–311.; ALMÁSI Antal: Uzsorás szerződés és kizsákmányoló ügylet. *Jogtudományi Közöny* 1932/32.

1950-ben a Legfelsőbb Bíróság 9/1950. (XII. 13.) számú elvi megállapításában megszüntette a törvényben felsorolt szubjektív körülmények szükségességét, és kizárólag a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség objektív tényét tilalmazta.¹⁵ A *Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény* is csak annyiban konkretizálta a helyzetet, hogy a másik fél helyzetének kihasználásával kikötött feltűnően aránytalan előny semmisséget eredményez,¹⁶ azonban az 1932. évi VI. törvénycikkben felsorolt szubjektív tényezőket, helyzeteket – szorult helyzet, könnyelműség, értelmi gyengeség, tapasztalatlanság, függő helyzet, bizalmi állás – már nem tartalmazta.

A *jelenleg hatályos Ptk.* az uzsorás szerződést a célzott joghatás hibájában rejlő semmisségi okként fogja fel, noha korábbi polgári jogunk a tilos szerződések közé sorolta.¹⁷ A Ptk. 6:97. §-a értelmében „*ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis*”. A polgári jogi dogmatika rendszerében az uzsorás szerződés a feltűnő értékaránytalanság (Ptk. 6:98. §) súlyosabb esetét jelenti.¹⁸ Az uzsorás szerződésben fellelhető súlyosabb hiba, komolyabb érdeksérelem az oka annak, hogy a Ptk. ezt a helyzetet *abszolút érvénytelenséggel* sújtja. Egy adott szerződés uzsorás jellegének megállapításához szubjektív és objektív feltételek megléte szükséges.¹⁹ *Objektív feltételnek* tekintendő a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között fennálló értékaránytalanság a szerződés megkötésének időpontjában, míg *szubjektív feltétel* a fél szorult helyzete²⁰, illetve ehhez kapcsolódóan az, hogy ezt a helyzetet a vele szerződő fél felismerje és célzatosan kihasználja,²¹ melynek következtében olyan gazdasági előnyhöz jut, amely egyébként nem illelné meg.²² Természetesen a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékét objektív módon kell összehasonlítani és csak

¹⁵ KECSKÉS László: A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalanságának problémái a szerződési jogban II. *Magyar Jog* 1999/3., 130.

¹⁶ 1959. évi Ptk. 202. §.

¹⁷ DARÁZS Lénárd: A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmissége. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2008/5–6., 14.

¹⁸ Ptk. 6:98. § (1) bekezdés: *Ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke között anélkül, hogy az egyik felet az ingyenes juttatás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság, a sérelmet szenvedett fél a szerződést megtámadhatja.*

¹⁹ Lásd: BH 1998. 275., EBH 2001. 436., EBH 2005. 1304.

²⁰ A szorult, kiszolgáltatott helyzet átfogó értelmezése kapcsán lásd: PRUGBERGER Tamás: A kiszolgáltatottabb fél védelmének kérdése az új magyar Polgári Törvénykönyv Konceptiójának kötelmi jogi részében. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2002/3., 36–41.

²¹ VIZKELETI Edit: Az uzsora megállapításának gyakorlati problémái. *Jogi Fórum Publikáció* 2012, 7., <https://www.jogiforum.hu/publikaciok/488>.

²² BARZÓ Tímea: A szerződés érvénytelensége. In: *Kötelmi jog. A kötelek közös és a szerződések általános szabályai.* (Barzó Tímea et al.), Novotni Kiadó, Miskolc, 2015, 220–221.

visszterhes szerződések esetén vizsgálható.²³ Fontos leszögezni, hogy a fentiek *konjunktív feltételek*, így ha bármelyik hiányzik, a szerződés uzsorás jellegének megállapítására nincs törvényes lehetőség²⁴, sőt a bíróság nem vizsgálja a második feltétel megvalósulását, ha az első nem nyer bizonyítást. Az uzsorás szerződés esetében tehát feltétel egyrészt a szorult helyzet és az ezt kihasználó fél szándékos és rosszhiszemű magatartása²⁵, emellett pedig a feltűnő aránytalanság a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között. Ebből kifolyólag önmagában a feltűnő aránytalanság a szerződés uzsorás jellegét – a célzatos magatartás hiányában – nem alapozza meg.²⁶

Összevetve a korábbi, 1932-es törvényi megfogalmazással látható, hogy lényegi vonásait, feltételeit tekintve nem sokat változott az uzsorás szerződés fogalmi meghatározása, csupán – helyesen – *absztraktabbá vált*. A Ptk. már nem sorolja fel taxatív azokat a szubjektív tényezőket, amelyek a másik fél kihasználására alapul szolgálhatnak. Pontosan a fentebb említett absztrakció miatt nincs is szükség egy ilyen felsorolásra, hiszen a nyitott fogalom miatt bármely olyan élethelyzet, amely a hátrányos szerződés megkötésére készteti a felet, megalapozhatja az uzsorás szerződés megállapítását.

E ponton lényeges azonban megjegyezni, hogy a bírói gyakorlat szűkítően értelmezi a Ptk. szövegét, és csak akkor állapítja meg az uzsorát, ha a sérelmet szenvedő fél helyzete *valóban szorult, hátrányos*. Szorult helyzetről akkor beszélhetünk, ha az érintett személyt maga vagy családja legszemélyesebb szükségleteinek (például a létfenntartáshoz szükséges élelem, ruházat, gyógyszer, lakbér) kielégítése indítja a feltűnően aránytalan szerződés megkötésére,²⁷ így tehát a szerződő egy sajátos kényszerhelyzetben van, mely minden esetben egyéni körülményeket jelent.²⁸ Ebből kifolyólag az uzsorás fél a vele szerződő hátrányos helyzetének *szándékos, tudatos, célzatos kihasználásával* köti meg szerződést, így tisztában kell lennie azzal, hogy a másik fél olyan hátrányos anyagi, személyes, családi, gazdasági körülmények között él, ami őt az uzsorás szerződés megkötésére indítja és ennek a helyzetnek a kihasználásával jár el.²⁹

²³ MENYHÁRD Attila: Az uzsorás szerződésről. In: *Liber Amicorum – Studia L. Vékás Dedicata*. (Szerk.: Kisfaludi András), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1999, 229.

²⁴ BH2001.542; OSZTOVITS András: 6:82. § – 6:99. §-ok magyarázata. In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. III.* (Szerk.: Osztovits András), Opten, Budapest, 2014, 237.

²⁵ BH 2007.46.

²⁶ Kúria Pfv. 22.262/2016/4.

²⁷ MOLNÁR Hella: Uzsorás szerződés a gyakorlatban. *Themis* 2006/június, 43–44.

²⁸ MENYHÁRD: Az uzsorás szerződésről..., 229.

²⁹ WELLMANN György (szerk.): *Polgári jog. Kötelmi jog Első és Második Rész. Az új Ptk. magyarázata V/VI.* HVG-Orac Kiadó, Budapest, 2013, 147–148.

1.2. Az uzsorás szerződések megítélése a bírói gyakorlatban

A bírói gyakorlat³⁰ által kimunkált fogalommeghatározás szerint uzsoráról akkor van szó, ha az *egyik fél anyagi-egzisztenciális helyzetét a másik szándékosan kihasználja az egyébként őt meg nem illető előnyhöz jutás érdekében*.³¹ Az ítélezési gyakorlatban különösen érdekes annak vizsgálata, hogy mely magatartások valószínűsíthetik meg a másik fél szorult helyzetének szándékos kihasználását és hogyan lehet értékelni a szándékos, célzatos, rosszhiszemű magatartást.

A Kúria által tárgyalt egyik ügyben³² házastársak egymással kötött szerződésének uzsorás jellegéről folyt a vita, ahol a per tárgya a házastársak között hosszú vita eredményeként megkötött, a házastársi közös vagyon megosztására vonatkozó szerződés volt. A felperes a szerződés érvénytelenségének megállapítását két jogcím alapján kérte: egyrészt hivatkozott a szerződés jóerkölcsbe ütközésére³³, másrészt pedig a szerződés uzsorás voltára. A felperes a szerződés uzsorás jellegénél arra hivatkozott, hogy az alperes tudta azt, hogy ő olyan súlyos betegségben szenved, mely végzetes kimenetelű is lehet és az orvosi kezelések miatt magas készpénzigénye van. Hivatkozása szerint az alperes ezt a szorult anyagi helyzetét célzatosan kihasználta és ezáltal olyan előnyhöz jutott, amelyre nem volt jogosult. A perben a felperes nem tudta bizonyítani, hogy az alperes rosszhiszemű, szándékos magatartással bírta rá őt a szerződés megkötésére. Emellett a felperes nem bizonyította azt sem, hogy a konkrét betegségről tájékoztatta volna az alperest, aki elismerte, hogy feltűnt neki a felperes hirtelen súlyvesztése. Megállapítást nyert ugyanakkor, hogy önmagában a felperes súlycsökkenésének tényéből még nem következik az, hogy a betegség diagnózisát az alperesnek fel is kellett volna ismernie. Nem lehetett továbbá bizonyítékok hiányában arra sem következtetni, hogy az alperes kifejezetten a betegség tudatában, e helyzet kihasználásával vette rá a felperest a szerződés megkötésére. Szintén nem nyert bizonyítást az sem, hogy a felperes kezelési költségei miatti anyagi rászorultságáról az alperes tudott volna. A Kúria tehát az uzsorás szerződésre való hivatkozást elutasította azon az alapon, hogy „(...) az alperes szándékos, célzottan rosszhiszemű magatartását a felperes nem bizonyította. A két törvényi feltétel közül a fél helyzetének szándékos rosszhiszemű magatartással történő kihasználása nem nyert bizonyítást, ezért szükségtelen a másik feltétel vizsgálata, mert a konjunktív feltétel hiányában a szerződés uzsorás jellegének megállapítása kizárt.”³⁴

A Debreceni Ítéltábla egy kölcsönszerződés kapcsán³⁵ azt emelte ki, hogy az olyan szerződések esetén – így a perbeli esetben is – ahol *üzleti céllal került sor a*

³⁰ Átfogó tanulmányt ad az uzsorával kapcsolatos ítélezési gyakorlatról: PAPP László: Uzsorabíráóság. *Acta Juridica et Politica* VIII, 2018, 297–309.

³¹ BH2007.46.

³² Kúria Pfv. 22.262/2016/4.

³³ A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a perben a jóerkölcsbe ütközés nem nyert bizonyítást.

³⁴ Kúria Pfv. 22.262/2016/4. [58]–[59]

³⁵ Debreceni Ítéltábla Pf. 20.448/2018/5.

kölcsön felvételére, az uzsorás szerződés feltételeként megjelenő egzisztenciális helyzet eleve nem vizsgálható. Tekintettel arra, hogy az egzisztenciális helyzetet a bíróság nem vizsgálta, így az uzsorás szerződés megállapíthatósága fogalmilag kizárt volt.

Egy másik ügyben³⁶ azt hangsúlyozta a bíróság, hogy *nem kizárólag a jövedelmi és vagyoni viszonyok hátrányos jellegének kihasználása eredményezhet uzsorás szerződést.* A perbeli esetben ugyanis a felperes egy büntetés-végrehajtási intézményben volt fogvatartott, amely helyzetet eredendően hátrányosnak kell tekinteni. Az esetben egy telefonszolgáltatás vonatkozásában vizsgálták a szerződés uzsorás jellegét. A felperes keresete szerint a szolgáltató tudva és kihasználva azt, hogy a fogvatartottak nem használhatnak nyilvános telefonhálózatokat a hozzátartozójukkal való kommunikációra, olyan szolgáltatást fejlesztett ki, amelynek ellenértéke lényegesen meghaladta a szolgáltatás valódi értékét. A bíróság megállapította, hogy a felperes helyzete, a fogvatartotti mivoltából fakadóan hátrányos volt a szerződés megkötésekor. Tekintettel arra, hogy az uzsorás szerződés megállapíthatóságának feltételei konjunktívak, a bíróságnak – miután megállapította a szorult helyzet fennálltát – vizsgálnia kellett az értékaránytalanságot is. Ennek vizsgálatakor azonban arra jutott, hogy nem állapítható meg a feltűnően aránytalan előny kikötése, mert az alperes által nyújtott szolgáltatás a büntetés-végrehajtási jogviszonyból fakadóan egy olyan speciális szolgáltatás, amely többletköltségekkel jár. Noha mindezek alapján a szerződés uzsorás jellegét – és így érvénytelenségének megállapítását – a bíróság elutasította, ebből az ítéletből is látható, hogy a szorult helyzetet ténylegesen tágabban kell értelmezni, mint pusztán rossz gazdasági helyzet.

Szintén érdekes kérdésként merült fel a bírói gyakorlatban a *devizaalapú kölcsön-szerződések* esetében az uzsorás jelleg vizsgálata, hiszen többen hivatkoztak erre az érvénytelenségi okra a szerződési terhek komoly elnehezűdésekor.³⁷ Az uzsorás szerződési jelleg vizsgálatakor azonban a Kúria kimondta, hogy *a devizaszerződések nem minősülnek uzsorás szerződésnek* akkor sem, ha az adós helyzete számottevően elnehezűl, hiszen az uzsora két konjunktív feltétele közül egyik sem áll fenn. Ennek egyik vetülete, hogy a devizaalapú kölcsön-szerződések tipikusan *blanketta-szerződések*, ezek esetében pedig fogalmilag kizárt, hogy a hitelező az adósok egyedi szempontjait, hátrányos helyzetét kihasználja. Sőt, maga a hátrányos helyzet sem érvényesül oly módon, mint a klasszikus értelemben vett uzsoraszerződésnél, hiszen ugyanolyan szerződési feltételek vonatkoznak azokra is, akik jó anyagi helyzetben vesznek fel kölcsönt és azokra is akik szorultabb helyzetük megoldása érdekében fordulnak kölcsönért. Másik vetülete, hogy a pénzügyi intézmény az adós devizában történt eladósodása folytán nem jut őt meg nem illető előnyhöz,

³⁶ Fővárosi Ítéltábla Gf. 40.326/2018/4.

³⁷ Vö. BUSCH Béla – BUSCH Balázs: Az uzsora-bűncselekmény jogalkalmazási problémái. In: *Tanulmányok az uzsoráról.* (Szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó–Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016, 292–297, 307.

hiszen a törlesztéskor csak a kölcsönadott devizaösszegnek megfelelő forint összeghez jut hozzá.³⁸

Látható tehát, hogy a bírói gyakorlat kiforrott és egységes álláspontot foglal el az uzsora feltételeinek vizsgálatakor. A szubjektív elemek közé sorolható hátrányos helyzet fennállása döntő kérdés, melyet helyesen nem szűkít le a bíróság a gazdasági értelemben vett hátrányos helyzetre. Lényeges, hogy a *hátrányos helyzet valóban fennálljon*, ne csak a szerződő fél szubjektív megítélése szerint. Ezzel összefügg, hogy a másik fél a szorult helyzetről valóban tudomást szerezzen, mely feltétellel nem vélelmezhető, hanem az erre hivatkozó félnek azt bizonyítania szükséges. A fentiekben idézett esetekből látható, hogy a polgári jogi értelemben vett uzsorás szerződés túlmegy az iskolapéldául szolgáló kölcsönügyleteken és a legkülönbözőbb élethelyezetekben merülhet fel az uzsorára való hivatkozás, mindemellett, hogy – ahogyan Menyhárd Attila fogalmaz egy helyen – „[a]z egyenlőtlen szerződési pozíciók kihasználásának egyik sajátos lehetősége a hitelügylet”.³⁹

2. Az uzsora-bűncselekmény

2.1. Az uzsora elleni büntetőjogi fellépés történeti előzményei

Az uzsora elleni büntetőjogi küzdelem kezdete a 15. századig nyúlik vissza. Az 1462. évi III. törvénycikk 6. §-a az uzsoraügyleteket az egyházi bíróságok hatáskörébe utalta.⁴⁰ Az 1492. évi I. decretum 83. cikke az uzsorakölcsönrel terhelt zálogbirtok visszaadását, az 1514. évi VII. decretum 2. cikke pedig a királyi jövedelmet zálogba vevő uzsorások megbüntetését rendelte el. Az 1642. évi CXLIV. törvénycikk 6. százalékban maximálta a törvényes kamatot, a szabály megsértőjével szemben pedig az 1715. évi LI. törvénycikk a 6 százalékon felüli kamat elvesztését, később pedig az uzsoráskodás korlátozásáról szóló 1802. évi XXI. törvénycikk pénz- és fogház-büntetést írt elő. Az uzsoratörvények eltörléséről szóló 1868. évi XXXI. törvénycikk rövid időre megszüntette a kamatláb legmagasabb mértékére vonatkozó szabályokat, és eltörölte az uzsoratörvényeket, azonban már az 1877. évi VIII. törvénycikk módosította a korábbi törvényt és 8 százalékos maximum kamatlábat írt elő.⁴¹

A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk (Csemegi-kódex) az uzsorára vonatkozó szabályokat a csalás szabályai között helyezte el. A törvény 385. §-a büntette azt, „a ki valamely kiskorúnak vagy gondnokság alá helyezettnek tapasztalatlanságát, könnyelműségét vagy szorultságát, saját vagy mások nyereszkesedési céljára felhasználja oly módon, hogy őt valamely okirat aláírására bírja, melyben jelentékeny kárára – vagyoni kötelezettsé-

³⁸ 6/2013. Polgári jogegységi határozat a devizaalapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdésekről

³⁹ MENYHÁRD: Az uzsorás szerződésről..., 224.

⁴⁰ BÉKÉS Ádám: Az uzsora büntetőjogi szabályozásának áttekintése a hatályos szabályozásig. In: *Tanulmányok az uzsoráról*. (Szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó–Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016, 277–278.

⁴¹ BÉKÉS: i. m. 278–279.; HORNYÁK: i. m. 178.

get vállal, valamely jogáról rendelkezik, vagy pedig más vagyoni kötelezettsége alul egészben vagy részben felment”.

A törvény rendelkezései azonban nem voltak elegendőek az uzsora visszaszorítására. Ezért született meg a már említett 1883. évi XXV. törvénycikk, amely szerint uzsora vétsége miatt volt büntetendő „a ki másnak szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát felhasználva, olyan kikötések mellett hitelez vagy ad fizetési halasztást, melyek a neki vagy egy harmadiknak engedett tulságos mérvű vagyoni előnyök által az adósnak, vagy a kezesnek anyagi romlását előidézní vagy fokozni alkalmasok; vagy oly mérvűek, hogy az eset körülményeihez képest, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közt szembeötlő aránytalanság mutatkozik”.⁴² A világháború alatt és az azt követő gazdasági válságban azonban a törvény rendelkezései háttérbe szorultak, és a visszaélések száma tovább nőtt. Ezért 1932-ben újabb törvény született (1932. évi VI. törvénycikk), amely 5. §-a szerint uzsora vétségét követte el, „aki az uzsorás vagyoni előnyt oly uzsorás szerződésben köti ki vagy szerzi meg a maga vagy harmadik személy javára, amelyben az előlegezett szolgáltatás tárgya pénz vagy más ingó dolog”. Súlyosabban volt büntetendő az uzsora, ha üzletszerűen követték el, vagy ha az uzsorás a vagyoni előnyt színlelt ügylet, váltó, közjegyzői okirat, előzetes bírói határozat vagy bírói egyezség alakjába rejtve kötötte ki. A szabályozás érdekessége, hogy a büntetőjogi norma háttérét egy magánjogi jellegű rendelkezés adta.⁴³

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény szakított a korábbi szabályozási modellel, és a bűncselekmény tényállását a magánjogi rendelkezéstől teljesen függetlenül határozta meg.⁴⁴ Az 1961-es Btk. 307. §-a szerint uzsora miatt volt felelősségre vonható, „aki más szorult vagy függő helyzetét, tapasztalatlanságát, könnyelműségét vagy értelmi gyengeségét kihasználva olyan ellenszolgáltatást köt ki vagy szerez meg, amely saját szolgáltatásának az értékét feltűnően aránytalan mértékben meghaladja”. Minősített esetet képezett az üzletszerűen és a visszaesőként történő elkövetés.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény eredeti szabályai az uzsorát nem önállóan, hanem a 300. §-ban szabályozott üzletszerű pénzkölcsönzés keretei között rendelte büntetni. Ennek indoka az volt, hogy az üzletszerű pénzkölcsönzés gyakran uzsorás szerződéseket takart. Az 1978-as Btk. ezen tényállásában az uzsora korábbi törvényekben kialakított hagyományos fogalmának egyetlen eleme sem köszönt vissza.⁴⁵

A tényállást a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény hatályon kívül helyezte, így az uzsorás tevékenység 1993. május 15-től több mint tíz évig nem volt büntetendő, csak a polgári jogi jogkövetkezmények voltak alkalmazhatók. A 2009. március 1-jén hatályba lépett egyes törvényeknek az uzsorate-

⁴² Bővebben lásd: BÉKÉS: i. m. 279–281.

⁴³ HORNYÁK: i. m. 179–180.

⁴⁴ KISS Szabolcs: Az uzsora-bűncselekmény mint új(?) deliktum a hazai büntetőjogban. *Bűnügyi Szemle* 2009/1., 73.

⁴⁵ KISS: i. m. 74.

vékenységgel szembeni fellépést elősegítő módosításáról szóló 2008. évi CXV. törvény újra bűncselekménnyé nyilvánította az uzsorát. Az 1978-as Btk. 330/A. §-ban szabályozott *uzsora-bűncselekményt* az követte el, aki a *sértett rászorult helyzetét kihasználva különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást tartalmazó megállapodást kötött*. A tényállás materiális bűncselekményként került meghatározásra, vagyis megvalósulásához szükséges volt, hogy az uzsorás megállapodás teljesítésének eredményeképpen a sértett vagy a sértett hozzátartozója súlyos vagy további nélkülözésnek legyen kitéve. A bűncselekmény – a magyar büntetőjogban nem jellemző módon – az alaptényállási elemként szabályozta az üzletszerűséget, amely következtében az indokolás szerint egyszeri alkalommal nyújtott uzsorás kölcsönt még nem lehetett e tényállás körébe vonni. Ez ugyanakkor ellentétben állt a bírói gyakorlattal, amely az üzletszerű elkövetést már egy bűncselekmény esetén is megállapította, amennyiben az elkövető a bűncselekményt azzal az akarat-elhatározással követi el, hogy a jövőben ugyanolyan vagy hasonló bűncselekményeket fog elkövetni, és a rendszeres haszonszerzésre törekvő akaratelhatározása e további bűncselekmények elkövetése tekintetében is felismerhető.⁴⁶

A tényállást az *uzsorával összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXXIV. törvény* jelentősen átalakította. A módosítás hatására a sértetti kör kibővült a megállapodás kötelezettje által eltartott személyekkel, és a komoly bizonyítási nehézségek⁴⁷ hatására a korábbi eredmény-bűncselekmény veszélyeztetési deliktummá vált. További változás, hogy az üzletszerűség kikerült az alaptényállási elemek közül, és a minősített esetek közé került. Erre az indokolás szerint azért volt szükség, mert az uzsora olyan súlyos cselekmény, aminek már egyszeri elkövetés esetén is büntetőjogi szankciót kell maga után vonnia.

2.2. Az uzsora-bűncselekmény a hatályos Btk.-ban

A 2013. július 1-jén hatályba lépett a *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* az uzsora-bűncselekményt a XXXVI. fejezetben a vagyon elleni bűncselekmények között szabályozza. A törvény 381. §-a lényegében változtatás nélkül vette át a korábbi Btk. 2011-es törvénnyel módosított tényállását. Eszerint uzsora-bűncselekményt követ el „*aki más rászorult helyzetét kihasználva olyan különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást tartalmazó megállapodást köt, amely alkalmas arra, hogy annak teljesítése a megállapodás kötelezettjét, a megállapodás kötelezettjének a vele közös háztartásban élő hozzátartozóját, illetve a megállapodás kötelezettje által tartási kötelezettség alapján eltartott személyt súlyos vagy további súlyos nélkülözésnek tegye ki*”.

A bűncselekmény *védett jogi tárgya* a kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek vagyoni viszonyai, illetve ezen személyek létfenntartása.⁴⁸ *Passzív alanya* csak

⁴⁶ 3/2011. (X. 14.) Büntető jogegységi határozat, BH 2011. 33., BH 2011. 92. Bővebben lásd: AMBRUS István: Az uzsora-tényállásokhoz. *Ügyészek Lapja* 2012/5–6., 17–18.

⁴⁷ Bővebben lásd: BÁRÁNDY Gergely: Uzsorabűncselekmény – régi-új tényállás a Büntető Törvénykönyvben. *Magyar Jog* 2009/4., 213–214.

⁴⁸ BUSCH – BUSCH: i. m. 301.

olyan személy lehet, aki a megállapodás megkötésekor *rászorult helyzetben* van. Ez lényegében megegyezik a bírói gyakorlat által az uzsorás szerződés értelmezése körében kialakított szorult, hátrányos helyzet fogalmával. A Ptk.-hoz hasonlóan a Btk. sem határozza meg taxatív, hogy mikor tekinthető egy személy rászorult helyzetűnek, ezt az eset körülményeitől függően a bíróság dönti el. Rászorultnak elsősorban a súlyos anyagi problémával küzdő személyek minősülnek, de e körbe vonhatók az alacsony műveltségük, iskolázottságuk vagy hiszékenyséjük miatt az átlagosnál könnyebben kihasználható emberek is.⁴⁹ A szerződő fél könnyelműsége, tapasztalatlansága azonban önmagában nem alapozza meg a rászorultságot.⁵⁰

A bűncselekmény *elkövetési magatartása* olyan *megállapodás kötése*, amely:

- a) különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást tartalmaz, és
- b) alkalmas arra, hogy annak teljesítése a megállapodás kötelezettjét, a megállapodás kötelezettjének a vele közös háztartásban élő hozzátartozóját, illetve a megállapodás kötelezettje által tartási kötelezettség alapján eltartott személyt súlyos vagy további súlyos nélkülözésnek tegye ki.

Az uzsora-bűncselekmény törvényi tényállása nem a szerződés fogalmát, hanem az ennél kevésbé formális *megállapodás* kifejezést használja. A Btk. indokolása szerint ennek az az oka, hogy bár az uzsoratevékenység jellemzően kölcsönügyletek révén valósul meg, de sok esetben más megállapodásnak van álcázva. Lényegesen leszűkítené a büntetőjogi felelősség körét, ha a tényállás kizárólag a szerződésekre, vagy még szűkebben a kölcsönszerződésekre utalna. Így a büntetőbíróságoknak nem feladatuk a kontraktusok kötelmi jogi értékelése, elegendő annak bizonyítása, hogy az elkövető és a sértett közötti megállapodás uzsorás jellegű.⁵¹ A megállapodás elnevezésétől függetlenül bármilyen polgári jogi szerződés vagy egyéb megállapodás lehet, azt a büntetőbíróságnak tartalma szerint kell elbírálnia.⁵² Hasonló álláspontot képvisel a bírói gyakorlat is, amely kimondja, hogy bár az uzsora-bűncselekmény leggyakrabban kamatfizetés fejében nyújtott pénzkölcsönnel valósul meg, ám a Btk. nemcsak az uzsorakamat kikötését (hiteluzsorát) rendeli büntetni, hanem minden más uzsorás szerződést (reáluzsorát). Így megállapította a bíróság az uzsora-bűncselekmény elkövetését, amikor a büntetés-végrehajtási intézetben lévő terhelt úgy adott több elítélt részére kölcsönt (élelmiszereket és dohányárut), hogy azoknak a következő kiétkeztetésekor a kölcsön dupláját kellett visszaadnia, ami alkalmas volt arra, hogy a sértetteket súlyos nélkülözésnek tegye ki.⁵³

⁴⁹ Lásd: SÁNTHA Ferenc: A vagyon elleni bűncselekmények. In: *Magyar büntetőjog. Különös rész* (Görgényi Ilona et al.), Complex Kiadó, Budapest, 2013, 569.

⁵⁰ BUSCH – BUSCH: i. m. 304; CSÁK Zsolt: A vagyon elleni bűncselekmények. In: *Új Btk. Kommentár* (szerk.: Polt Péter), Nemzeti Közszerzői és Tankönyv, Budapest, 2013, 162.

⁵¹ AKÁCS József: A vagyon elleni bűncselekmények. In: *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. (Szerk.: Kónya István), HVG-Orac Kiadó, Budapest, 2013, 1433.

⁵² BUSCH – BUSCH: i. m. 302; SÁNTHA: i. m. 569.

⁵³ EBH2017.B3.

A tényállás megvalósulásához szükséges, hogy az elkövető és a sértett közötti megállapodás *különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást* tartalmazzon. Ez tartalmilag megegyezik a Ptk. 6:98. §-ában szabályozott feltűnő értékaránytalansággal, az eltérő szóhasználat a jogalkotó azt kívánta kifejezni, hogy az ellenszolgáltatás különös aránytalanságának megítélése nem a polgári, hanem a büntetőbíró feladata, amely során az eset összes körülményére tekintettel kell lenni.⁵⁴

A különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást tartalmazó megállapodásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy a sértetteket *súlyos vagy további súlyos nélkülözésnek* tegye ki. A Btk. nemcsak az uzsorás megállapodás kötelezettjét, hanem a vele közös háztartásban élő hozzátartozóját⁵⁵, és az általa – jogszabály, bírósági határozat vagy szerződés alapján – eltartott személyt is sértettnek minősíti, hiszen az uzsorás szerződés teljesítése az ő élethelyzetükben is kedvezőtlen hatást válthat ki. Az indokolás szerint a súlyos nélkülözés azokra a sértettek vonatkozik, akik az uzsorás megállapodásban kikötött ellenszolgáltatás teljesítésével kerülnek súlyosan nélkülöző helyzetbe, holott korábban nem voltak abban; a további súlyos nélkülözés pedig azokra, akik már az uzsorás megállapodás előtt is súlyos nélkülözésben éltek, jellemzően éppen emiatt kötöttek uzsorás megállapodást, ami továbbra is fenntartja, konzerválja ezt a nélkülöző állapotot. A súlyos nélkülözés – a Btk. 212. § (2) bekezdésében szabályozott tartás elmulasztása kapcsán kialakult bírói gyakorlat alapján – az elemi életszükségletek kielégítésére szolgáló javak hiányát jelenti, amikor a sértett étkezése, ruházkodása, tisztálkodása vagy lakhatása a létminimum szintjén sem biztosított.⁵⁶

Az uzsora-bűncselekmény tényállása eredményt nem tartalmaz, a jogalkotó ugyanis az „*alkalmas arra*” fordulat beiktatásával *absztrakt veszélyeztető bűncselekménnyé* alakította a korábban materiális sértő deliktumot. Így a bűncselekmény megvalósulásának nem feltétele az, hogy a súlyos vagy további súlyos nélkülözés bekövetkezzen, elegendő, ha az uzsorás megállapodás teljesítése annak előidézésére objektíve alkalmas. A Btk. meghatározza az *elkövetési módját* is: az uzsorás szerződés megkötésére a sértett rászorult helyzetének kihasználásával kerülhet sor.⁵⁷

A deliktum az elkövetési magatartás kifejtésével, vagyis az uzsorás jellegű megállapodás megkötésével válik befejezetté. Kísérlet állapítható meg, ha a passzív alany az elkövető ajánlatát elfogadta, de a konkrét megállapodásban az ellenszolgáltatás kikötése nem történt meg.⁵⁸ A megállapodás teljesítése vagy annak elmaradása a bűncselekmény megvalósulása szempontjából irreleváns. Amennyiben azonban az uzsorás szerződést megkötő elkövető a követelés behajtása érdekében erőszakot vagy fenyegetést alkalmaz, az uzsora-bűncselekménnyel halmazat-

⁵⁴ GORICSÁN: i. m. 166.

⁵⁵ Lásd: Btk. 459. § 14. pont

⁵⁶ AKÁCS: i. m. 1435.; GORICSÁN: i. m. 167.

⁵⁷ SÁNTHA: i. m. 570.

⁵⁸ CSÁK: i. m. 163.

ban zsarolás is megállapítható, mivel az előbbi tényállásban nem kerül értékelésre az uzsoratartozás megtérítése érdekében alkalmazott erőszak vagy fenyegetés.⁵⁹

A bűncselekmény *elkövetője* bárki lehet, aki olyan megállapodást köt, amellyel a másik fél rászorult helyzetét kihasználja. A deliktum csak *szándékosan* követhető el, ami megköveteli, hogy az elkövető ismerje a sértett rászorult helyzetét és ennek tudatában kösse meg a különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást tartalmazó megállapodást. Kizárt a bűnösség megállapítása, ha a kölcsönkérő a hitel megszerzése érdekében a fizetőképessége tekintetében megteveszti a másik felet vagy a valós tényeket elhallgatja, és ennek alapján kerül sor a megállapodás megkötésére.⁶⁰

3. Az uzsora jogkövetkezményei

A fentiekben áttekintettük az uzsora polgári és büntetőjogi vetületeit az elméleti megközelítés és a joggyakorlat tükrében. Célszerű azonban szólni arról is, hogy mik a jogkövetkezmények, szankciók abban az esetben, ha egy jogügylet uzsorásnak minősül.

3.1. A polgári jogi jogkövetkezmények

Az *érvénytelenség a polgári jog sajátos szankciója*, melynek lényegi vonása, hogy a jogi hibában szenvedő és ezért joghatás kiváltására alkalmatlan szerződésekre jogosultságot alapítani és kötelezettség teljesítését követelni nem lehet.⁶¹ Kemenes István szerint az érvénytelenség funkciója az, hogy „(...) megakadályozza a piaci árukapcsolatok rendjét megzavaró vagyoni viszonyok kialakulását és beteljesedését”⁶², hiszen az elmozdult vagyoni és érdekegyensúly súlyosan sértené valamelyik szerződő felet. Az érvénytelen szerződés orvoslásához fűződő nyomós polgári jogi érdek miatt az érvénytelen szerződést a bíróság a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal *érvényessé nyilváníthatja* abban az esetben, ha az érvénytelenség miatti érdeksérelem a szerződés megfelelő módosításával kiküszöbölhető, vagy ha az érvénytelenség oka utóbb megszűnt.⁶³ A szerződés érvényessé válása a *felek akaratából* is megtörténhet.⁶⁴ Az érvényessé nyilvánítás privilegizált helyzetében is megmutatkozik a polgári jog azon alapvető törekvése, hogy a jogi hibában szenvedő szerződés miatt nem büntetni, megtorolni kíván, hanem a felborult egyensúlyt visszabillenteni, a szerződést és a jogviszonyt reparálni célozza. Kemenes István kiemeli továbbá, hogy az érvényessé nyilvánítás kulcsszerepet tölt be, mely abból is leszűrhető, hogy azt *valamennyi* érvénytelenségi ok esetén alkalmaz-

⁵⁹ BH2014.297.

⁶⁰ BUSCH – BUSCH: i. m. 303.

⁶¹ Ptk. 6:108. § (1) bekezdés.

⁶² KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész. *Gazdaság és Jog* 2016/1., 3.

⁶³ Ptk. 6:110. § (1) bekezdés.

⁶⁴ Ptk. 6:111. §.

ni lehet.⁶⁵ Valójában ezen a ponton is az *érdek* mutatkozik fontosnak, hiszen a Ptk. szerint az érvénytelenség miatti *érdeksérelem* küszöbölhető ki, nem pedig maga az érvénytelenségi ok. Az *érdek* egyebekben ott is lényegesnek mutatkozik, hogy a joggyakorlat szerint az érvénytelenség következményeinek levonásához megkövetelt *jogi érdek* akkor áll fenn, ha az ügyben hozott döntés a kezdeményező fél számára jogokat vagy kötelezettségeket keletkeztet, annak eredményeként valamely kötelezettség alól szabadul, illetve jogvédelmet nyer és ez a jogi érdek a per során végig fennáll.⁶⁶ Az uzsorás szerződések esetén vitathatatlanul fennáll a kizsákmányolt fél oldalán az az érdek, mely alapján az érvénytelenséget ki lehet küszöbölni. A további két feltétel vizsgálata – melyeket a Ptk. meghatároz e körben – már érdekesebb, annál is inkább, mert az uzsora esetében ezek közül leginkább az elsőt látjuk megvalósíthatónak. A szerződés megfelelő módosítása ugyanis az ellenszolgáltatás mértékének leszállításával megtörténhet. A konvalidálódást ehhez képest már nehezebben tudjuk elképzelni uzsorás szerződések esetén.

Érvénytelen szerződés esetén bármelyik fél kérheti a *nyújtott szolgáltatás természetbeni visszatérítését*, ha maga is természetben visszatéríti a számára nyújtott szolgáltatást.⁶⁷ Ellentétben az érvényessé nyilvánítással, ahol a reparáció játssza a fő szerepet, az eredeti állapot helyreállításánál a „*szerződéses jogviszony felszámolása*”⁶⁸ történik. Az eredeti állapot helyreállítását a Ptk. 6:112. § (2) bekezdése teszi igazán érdekessé – különösen témánk szempontjából –, miszerint az eredeti állapot helyreállítása során gondoskodni kell a szolgáltatások eredeti értékegyensúlyának fenntartásáról. Az értékegyensúly az uzsorás szerződések esetében eredendően hiányzik, így annak visszaállítására sincs reális esély, emiatt az eredeti állapot helyreállítását önmagában nem lehet alkalmazni uzsorás szerződések esetén.

Az alaptalan gazdagodás pénzbeli megtérítése mint további érvénytelenségi jogkövetkezmény akkor alkalmazható, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé, nincs mód az *in integrum restitutiora*, vagy az valamely fél lényeges jogi érdekét sértené.⁶⁹ Kifejezetten az uzsorás szerződések specialitásáról szól a Ptk. e jogkövetkezmény kapcsán, mikor kimondja, hogy uzsorás szerződés esetén a *bíróság egészen vagy részben elengedheti a visszatérítést*, ha az a sérelmet szenvedő felet részletfizetés engedélyezése esetén is súlyos helyzetbe hozná. Ez esetben a sérelmet okozó fél a kapott szolgáltatásból az aránytalan előnynek megfelelő részt a sérelmet szenvedő félnek köteles visszatéríteni.⁷⁰

3.2. Az uzsora-bűncselekmény jogkövetkezményei

Az uzsorás szerződés polgári jogi jogkövetkezményeit követően vizsgáljuk meg röviden a büntetőjogi szankciókat is. Az uzsora-bűncselekmény *alapesetben* a Btk.

⁶⁵ KEMENES: i. m. 4.

⁶⁶ PJD2019.6.

⁶⁷ Ptk. 6:112. §.

⁶⁸ KEMENES: i. m. 5.

⁶⁹ Ptk. 6:113. §.

⁷⁰ Ptk. 6:113. § (3) bekezdés.

381. § (1) bekezdése értelmében *három évig terjedő szabadságvesztéssel* büntetendő. *Minősített esetként* szabályozza a jogalkotó a bünszövetségben és az üzletszerűen történő elkövetést, ebben az esetben a szankció *egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés* lehet.

Az uzsora-bűncselekmény alapesetben természetesen nem minden esetben vonja maga után a szabadságvesztés kiszabását, hiszen a Btk. Általános Része értelmében háromévi szabadságvesztéssel nem súlyosabban büntetendő cselekmények esetén szabadságvesztés helyett elzárás, közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, sportrendezvények látogatásától való eltiltás vagy kiutasítás, illetve e büntetések közül több is kiszabható.⁷¹ A deliktum alapesete esetén lehetőség van továbbá a próbára bocsátás⁷² és a jóvátételi munka⁷³ alkalmazására is. Minősített esetben ugyanakkor – a magasabb büntetési tétel miatt – ezek a rendelkezések már nem alkalmazhatók.

Az uzsora-bűncselekmény lehetséges jogkövetkezményei vonatkozásában a Btk. két speciális rendelkezést is tartalmaz. Egyrészt a Btk. 381. § (3) bekezdése lehetővé teszi az uzsora-bűncselekmény elkövetőivel szemben a *kitiltás* büntetésének alkalmazását. A Btk. indokolása szerint az uzsoratevékenység jellemzően zártabb közösségekben jelenik meg, az uzsorások általában jól ismerik a sértetteket, tisztában vannak azok kiszolgáltatott helyzetével. A kitiltás alkalmazásával a jogalkotó azt a cél kívánja elérni, hogy az uzsorásokat elvonja az ügyfélkörtől. Másrészt, mivel az uzsora-bűncselekményeket általában több elkövető szervezetten követi el, a köztük lévő „érdekszövetség” megbontása, az eredményesebb felderítés és az igen jelentős látencia visszaszorítása érdekében a Btk. 381. § (4) bekezdése lehetőséget ad a *büntetés korlátlan enyhítésére*, ha az elkövető a bűncselekményt, mielőtt az a hatóság tudomására jutott volna, a hatóságnak bejelenti, és az elkövetés körülményeit feltárja.⁷⁴

Záró gondolatok

Végigtekintve az uzsora szabályozástörténetén, látható, hogy minden korban fennállt az igény a kiszolgáltatott személyek védelmére és az erre vonatkozó jogalkotói hajlandóság sem maradt el. Ahogy láthattuk, Magyarországon az uzsorás szerződések kötését a polgári jog és a büntetőjog egyaránt szankcionálja. A Ptk. meghatározása szerint az *uzsorás szerződésről* az alábbi *konjunktív feltételek* fennállása esetén beszélhetünk:

- a) a szerződés megkötésekor feltűnően aránytalan előny kikötése,
- b) a sérelmet szenvedő fél hátrányos helyzete,
- c) ennek a helyzetnek a kihasználása.

A Btk. az uzsora-bűncselekmény tényállását kisebb szóhasználati eltérésekkel ugyan, de lényegében a Ptk. fogalmára alapozva határozza meg, azt azonban kibő-

⁷¹ Btk. 33. § (4) bekezdés.

⁷² Btk. 65. § (1) bekezdés.

⁷³ Btk. 67. § (1) bekezdés.

⁷⁴ AKÁ CZ: i. m. 1435.

víti egy *további tényállási elemmel*. A bűncselekmény a következő feltételek esetén állapítható meg:

- a) a szerződés megkötésekor különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást tartalmazó megállapodás kötése,
- b) a sérelmet szenvedő fél rászorult helyzete,
- c) ennek a helyzetnek a kihasználása,
- d) a megállapodás alkalmassága arra, hogy teljesítése a kötelezettet, a közös háztartásban élő hozzátartozóját, illetve az általa eltartott személyt súlyos vagy további súlyos nélkülözésnek tegye ki.

Látható, hogy a büntetőjogi tényállás nagyban támaszkodik a polgári jogi szabályozásra, az uzsora-bűncselekmény meghatározása során a jogalkotó a Ptk. uzsorás szerződés fogalmából indult ki, azonban a két jogág fogalom meghatározása részben eltér egymástól. Ez két következménnyel jár.

Egyrészt – ahogy azt a Btk. indoklása is kimondja – az önálló büntetőjogi terminológia kialakítása révén a Btk. 381. §-a *nem tekinthető keretdispozíciónak*, vagyis a Ptk. nem tekinthető az uzsora-bűncselekmény vonatkozásában a Btk. háttérjogszabályának. Ennek az az előnye, hogy így a büntetőügyben eljáró bíróságnak nem kell felfüggeszteni az eljárást addig, amíg előkérdésként a polgári bíróság megállapítja, hogy az érintett megállapodás uzsorás szerződésnek, vagyis semmisnek minősül-e vagy sem. Ezáltal pedig elkerülhető a büntetőügy elhúzódása.⁷⁵ A büntetőbíróságok tehát nincsenek kötve a polgári bíróságok ítéleteihez, és mindig az eset összes körülményeinek gondos mérlegelésével kell állást foglalniuk a vonatkozó megállapodás uzsorás jellegét érintően.

Másrészt a polgári jogi és a büntetőjogi definíció közötti különbség azzal a következménnyel jár, hogy az *uzsoras szerződés kötése nem feltétlenül jár együtt az uzsora-bűncselekmény elkövetésével*. Amennyiben az elkövető a másik fél hátrányos helyzetét kihasználva feltűnően aránytalan előnyt tartalmazó szerződést köt, de ez a szerződés nem alkalmas arra, hogy az érintett személyt súlyos vagy további súlyos nélkülözésnek tegye ki, a szerződés – uzsorás jellege miatt – semmis lesz ugyan, de az uzsora-bűncselekmény – az absztrakt veszélyeztetés hiánya miatt – nem valósul meg. Ez a szabályozási koncepció – a büntetőjog *ultima ratio* elvével összhangban – azt célozza, hogy a polgári jog szerinti uzsorás szerződéseknek csak a súlyosabb következményekkel járó esetei vonjanak maguk után büntetőjogi jogkövetkezményeket is.

Az uzsora, mint társadalmi jelenség elleni összehangolt fellépés területén gyakorlati problémát jelent, hogy míg a polgári jogban az uzsorás szerződés alapvetően kiforrott bírói gyakorlattal rendelkezik, addig a büntetőjog területén az uzsora-bűncselekmény miatt eddig viszonylag kevés esetben indult büntetőeljárás. Ez részben annak köszönhető, hogy a bűncselekmény – a történeti hagyományok ellenére – csak nemrég került be a Btk.-be, részben pedig annak, hogy a tényállás eredetileg több olyan elemet is tartalmazott, ami a jogalkalmazás során nehézséget okozott. A tényállás 2011. évi módosítása és a 2013-ban hatályba lépett Btk. ezek többségét

⁷⁵ BÁRÁNDY: i. m. 213.

kiküszöbölte. Ennek ellenére a bűncselekmény bírói gyakorlata – bár növekvő tendenciát mutat – még mindig alacsonynak mondható.⁷⁶ 2013 és 2018 között összesen 656 uzsora-bűncselekményt regisztráltak, ami az összes bűncselekmény 0,04 százalékának felel meg. Az uzsora – súlyosabb formái – elleni küzdelem terén fontos feladat lenne az uzsora-bűncselekménnyel kapcsolatos látencia csökkentése és a megfelelő jogalkalmazói gyakorlat kialakítása.

Mindazonáltal jelzésértékű, hogy az uzsorával szemben a polgári jog és a büntetőjog is – saját eszköztárából – a legszigorúbb jogkövetkezményekkel lép fel. A jogalkotói szándék ezáltal a vagyonsbiztonság és a személyek méltóságának védelmét érintően egy erőteljes szimbolikus üzenetet hordoz, miszerint az állam nem hagyja magára a társadalom legelesettebb, legkiszolgáltatottabb tagjait.⁷⁷

Felhasznált irodalom

- [1] AKÁCS József: A vagyon elleni bűncselekmények. In: *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára* (szerk.: Kónya István), HVG-Orac Kiadó, Budapest, 2013, 1378–1437.
- [2] ALMÁSI Antal: Uzsorás szerződés és kizsákmányoló ügylet. *Jogtudományi Közlöny* 1932/32., 181–183.
- [3] AMBRUS István: Az uzsora-tényállásokhoz. *Ügyészek Lapja* 2012/5–6., 15–22.
- [4] ANGVAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve. 19. kötet: Az uzsora és a hitelsértés*. Attila Nyomda, Budapest, 1942.
- [5] BALÁS P. Elemér: *Az uzsoráról szóló 1932. VI. törvénycikk magyarázata*. [k. n.], Budapest, 1932.
- [6] BÁRÁNDY Gergely: Uzsorabűncselekmény – régi-új tényállás a Büntető Törvénykönyvben. *Magyar Jog* 2009/4., 211–216.
- [7] BARZÓ Tímea: A szerződés érvénytelensége. In: *Kötelmi jog. A kötelmek közös és a szerződések általános szabályai*. (Barzó Tímea et al.), Novotni Kiadó, Miskolc, 2015, 187–238.
- [8] BÉKÉS Ádám: Az uzsora büntetőjogi szabályozásának áttekintése a hatályos szabályozásig. In: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó–Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016, 277–289.

⁷⁶ Vö. BÉKÉS: i. m. 288.; BUSCH – BUSCH: i. m. 291–292.; DERES Petronella: Néhány észrevétel az uzsora-bűncselekményről egy OKRI-kutatás tükrében. *Kriminológiai Tanulmányok* 53 Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2016, 142–167.

⁷⁷ Lásd: FILÓ Mihály: Jogpolitika és valóság: az uzsora a büntetőjog-elmélet tükrében. In: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó – Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016, 334.

- [9] BÓNIS Péter: A joghatás hibája miatti érvénytelenség az európai ius commune rendszerében. *Jogtörténeti Szemle* 2013/2., 1–7.
- [10] BUSCH Béla – BUSCH Balázs: Az uzsora-bűncselekmény jogalkalmazási problémái. In: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó–Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016, 292–307.
- [11] CSÁK Zsolt: A vagyon elleni bűncselekmények. In: *Új Btk. Kommentár* (szerk: Polt Péter), Nemzeti Közszerzői és Tankönyv, Budapest, 2013, 49–168.
- [12] CSABAI Zoltán: Babilónia gazdaságtörténete a kölcsönszerződések tükrében. *Ókor: folyóirat az antik kultúrákról* 2006/3–4., 84–90.
- [13] DARÁZS Lénárd: A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmissége. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2008/5–6., 14–26.
- [14] DERES Petronella: Néhány észrevétel az uzsora-bűncselekményről egy OKRI-kutatás tükrében. *Kriminológiai Tanulmányok* 53, Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2016, 142–167.
- [15] FILÓ Mihály (szerk.): *Tanulmányok az uzsoráról*. ELTE Eötvös Kiadó–Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016.
- [16] FILÓ Mihály: Jogpolitika és valóság: az uzsora a büntetőjog-elmélet tükrében. In: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó–Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016, 329–336.
- [17] FRIVALDSZKY János: *Tanulmányok a jog erkölcsi alapjairól: emberi méltóság, szabad vasárnap, uzsora, pénzügyi világválság*. Pázmány Press, Budapest, 2015.
- [18] GORICSÁN Tamás: Az uzsora-bűncselekmény dogmatikájának jogalkalmazási problémáiról. *Rendészeti Szemle* 2009/7–8., 163–174.
- [19] HOMOKI-NAGY Mária: Az uzsora megítélésének története a magyar magánjogban. In: *Pôžička či úžera? Nútený výkon rozhodnutia-historickoprávne základy a problémy aplikáciej praxe I. = The loan or usury? Compulsory enforcement of judgment - historical an law foundations and problems of application practice I.: Recenzovaný zborník vedeckých prác = Reviewed proceedings of scientific papers*. (Ed.: Terézia Hišemová), Univerzita Pavla Jozefa Safárika v Kosiciach, Košice, Szlovákia, 2017, 129–143.
- [20] HORNYÁK Szabolcs: Az uzsora büntetőjogi megítélése egykor és ma. In: *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére* (Szerk.: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs), Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2005, 177–186.
- [21] KECSKÉS László: A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalanságának problémái a szerződési jogban II. *Magyar Jog* 1999/3., 129–142.

-
- [22] KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben. I. rész. *Gazdaság és Jog* 2016/1., 3–8.
- [23] KISS Szabolcs: Az uzsora-bűncselekmény mint új(?) deliktum a hazai büntetőjogban. *Bűnügyi Szemle* 2009/1., 72–78.
- [24] MENYHÁRD Attila: Az uzsorás szerződésről. In: *Liber Amicorum – Studia L. Vékás Dedicata* (szerk.: Kisfaludi András), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1999, 221–240.
- [25] MENYHÁRD Attila: Jó erkölcs, uzsora, értékarányosság. In: *Jogi tanulmányok* (szerk.: Harmathy Attila), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2002, 249–308.
- [26] MOLNÁR Hella: Uzsorás szerződés a gyakorlatban. *Themis* 2006/június, 39–50.
- [27] Ifj. Dr. NAGY Dezső: A szerződés jelentősége az uzsorajogban. *Polgári Jog* 1932/31., 307–311.
- [28] OSZTOVITS András: 6:82. §–6:99. §-ok magyarázata. In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. III.* (szerk.: Osztovits András), Opten, Budapest, 2014, 202–241
- [29] PAPP László: Uzsorabíróság. *Acta Juridica et Politica* VIII, 2018, 297–309.
- [30] PRUGBERGER Tamás: A kiszolgáltatottabb fél védelmének kérdése az új magyar Polgári Törvénykönyv Konceptiójának kötelmi jogi részében. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2002/3., 36–41.
- [31] SÁNTHA Ferenc: A vagyon elleni bűncselekmények. In: *Magyar büntetőjog. Különös rész.* (Görgényi Ilona et al.), Complex Kiadó, Budapest, 2013, 535–570.
- [32] SIKLÓS Iván: A felén túli sérelem jogi konstrukciója a római jogban és annak továbbélése során. In: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó–Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2016, 31–45.
- [33] VERESS Emőd: Az uzsora magánjogi következményei. In: *Balás P. Elemér emlékkönyv* (szerk.: Koltay András), Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 107–134.
- [34] VIZKELETI Edit: Az uzsora megállapításának gyakorlati problémái. *Jogi Fórum Publikáció* 2012, 1–11. <https://www.jogiforum.hu/publikaciok/488>
- [35] WELLMANN György (szerk.): *Polgári jog. Kötelmi jog Első és Második Rész. Az új Ptk. magyarázata V/VI.* HVG-Orac Kiadó, Budapest, 2013.